

BIZÁNC LEGYŐZÉSE

Gyászolni jöttem Pécsre. A gyász fontos része annak a tiszteletnek, amellyel az ember a barátja emlékének adózik. Nem csak azért gyászolom Jacques Derridát, mert eltávozott közülünk, hanem egy látszólag ugyan kicsi, de fontos, az akadémiai életet meghatározó intellektuális ok miatt is. Habár már 1967 óta foglalkozom a munkáival, amikor felfedeztem a szövegét, anélkül, hogy tudtam volna, ki is ő valójában, ma mégis azért gyászolom, mert ennyi év után sem tudtam megtenni azokat az intellektuális lépéseket, amelyeket ő megtett. Legszívesebben minden előadására elmentem volna, és jegyzeteltem volna, mert az volt az érzésem, hogy mindig olyasmit csinál, amivel meglep. Szeretnék megosztani önökkel egy titkot, nagyon mélyen felkavar, amikor az ő nevében a hozzá közel állók olyan lépéseket tesznek, amelyek tulajdonképpen ellentétesek azzal, amit csinált, legalábbis ahhoz képest, ahogy én őt értem. Nem tudom elviselni a dekonstrukció könnyű possibilizálását. Különösen, ha az igazságosságról van szó, mivel az igazságosság dekonstruálhatatlan. Ezt a merészséget, ezt az intellektuális pozíciót újra és újra megszelídítik, sokan még a legközelebbi szövetségesei közül is, amikor a dekonstrukciót possibilizálják, és egyfajta akadémiai hatalmi játékká teszik.

Derridával való kapcsolatam akkor kezdődött, amikor, négy évvel azelőtt, hogy személyesen találkoztam volna vele, észrevettem a *De la grammatologie* első fejezetének első oldalán az „etnocentrizmus” szót. 1967-ben ez nem volt túl gyakori kifejezés. A *Critique* folyóiratban publikálta ezt a cikket, és aligha volt érdeke, hogy egy ilyen jól ismert párizsi folyóiratban mondja ki ezt.

Azért gyászolom, mert nincs itt körülünk, hogy megmutathatná nekem, hol érnek véget a képességeim. Nem tudom őt a világotért gyászolni.

I. „Eljövendő”

A vietnami háborúellenes mozgalmak ideje alatt volt egy erőteljes dal, egyesek önök közül talán ismerik is, Phil Ochs „futurisztikus” száma: *„I declare the war is over”* (*Kijelentem, hogy vége a háborúnak*). Nagyon fontos pillanat volt ez számunkra, mivel a háborúnak nem volt vége. Tegnap megértettem, hogy milyen fontos, hogy kijelentéseket tehetünk a határtalanságról. Kijelentjük, hogy a város határtalan, de a határtalanság még nincs itt, talán soha nem is lesz; mivel megcsinálható és nem meglévő.¹

A kulturális politika képviselője vagyok. Önök kelet-nyugati átjáróról beszélnek. Amint tudják, Amerika felé az első európai átjáró azért jött létre, mert Kolumbusz összetévesztette a kelet-nyugati átjáróval. Amikor tegnap azt mondták telefonon, hogy nincs szükségem vízumra, mert Magyarország schengeni állam, rájöttem, hogy az általános szubjektumot, a semleges szubjektumot, a Chakravortyt, a Chakrát, a nevet, amelyet a királyoknak adtak (mivel ők rendelkeztek a keréssel, akik bárhová mehetnek, nincs szükségük vízumra), az Amerikai Egyesült Államokban reterritorializálták. Önök megfordították Kolumbusz tévedését. Barátaim, önök azt feltételezték, hogy nem vagyok indiai állampolgár. Az anyámnak, aki „függött” a fivéremtől, volt amerikai útlevele. Azt mondhattam volna neki, ti amerikaiak vagytok most Chakravortiak, ti bárhová

mehettek. Tegnap, amikor egy rövid időre elveszítetem az útlevelemet, azt mondták, hogy Magyarország nem adhat nekem vízumot, holott Európa kulturális fővárosába, az úgynevezett határtalan városba, Pécsre szerettem volna jönni. A konzulnő nagyon kedves volt, de azt mondta, hogy csak a Dániában lakó magyaroknak adhat schengeni vízumot. A dánok képtelenek voltak nekem vízumot adni, mivel elveszítettem az útlevelemet. Az indiaiak mindenre képtelenek voltak. Én csak ültem, és azon gondolkodtam, nem törődök vele. Végére is, nem vagyok egy világklasszis intellektuél, így ha nem fogom tudni elmondani a halhatatlan beszédemet, a konferencia akkor sem fog ebbe belehalni. Az járt a fejemben, hogy egy határtalan városba kellene mennem, amely tulajdonképpen nincs is olyan nagyon messze Dániától, de moccanni sem tudok. Azt mondtam magamnak, ez is csak olyan, mint amikor azt mondtuk a háború ellen harcolva: *I declare the war is over*. Folytatnunk kell a határtalanság deklarálását. És ez az, amit Derrida mondott, tudván természetesen, hogy ahhoz, hogy ez lehetséges legyen, nagymértékű szisztematikus változásra lenne szükség, és éppen ezért jobb lenne, ha bármely történelmi időben úgy gondolnánk el, mint ami „eljövendő”. Derrida nem úgy deklarálná a határtalanságot, mintha az igaz lenne, hanem úgy, mintha performatívum lenne – amiként ezt Phil Ochs tette. Az ő „futurista” dalszövege egy texasi fiú válasza az „eljövendőre”.

II. Bizánc a költészetben és a történelemben

„Bizánc legyőzése” – ezt a címet választottam. Isztambul Bizánc modern neve, a Konstantinápoly romlása természetesen, amint ezt sokan gondolják, de ennél sokkal érdekesebb az a magyarázat, amelyet az *Encyclopedia Britannica* ad: A tizenharmadik században az arabok az *Istropolin* megnevezést használták, azt a ’nevet’, amelyet a bizánciakról hallottak – *eis tēn polin* –, és amely valójában egy görög mondat volt, amely annyit jelentett – ’a városba’. Az évszázadokon keresztül tartó permutációknak köszönhetően ebből a névből lett Isztambul. (Csak egy városi belső terület – *madina* – szintén egy Városnak nevezett város, Madina, mindörökké arab, Isztambul, mindörökké görög, mint Indiában.) Isztambul ebben az évben Európa kulturális fővárosa, és most az átvizsgálás idején, akár csak Görögország, törést okoz az Euro-zónában, Bizánc, a Városnak nevezett város, történelmileg birodalmakat tartott össze, aztán nemzetállammá vált (amiként ők mondják), most pedig oldalog.

William Butler Yeatsnek, az angol-ír költőnek két csodálatos költeménye van Bizánccról. Az egyik, az

ismertebb, mintegy bizánci mozaikon szólítja meg a bölcseket, „Kik Isten szent tűzében állotok”. A vers címe *Sailing to Byzantium (Hajózás Bizánccba)*, és a költő a bölcsekhez fohászodik: „Lelkem énekmes-tert ugyan kíván!”² A Yeats által bemutatott mozaik Itáliában, Ravennában van. Az a sajátos gesztus, hogy egy megszelídített Bizáncot találunk Európában (azért, hogy biztos, ami biztos alapon, bebocsátást nyerhes-sünk az örökkévalóságba), hogy a város, amely a Kelet-Római Császárság városa volt, most ideiglenesen Európa kulturális fővárosa: ez a gesztus egy példa arra a jelenségre, ami a szövegem címét adja: „Bizánc” mint a (transzcendentális ígéretet hordozó) kelet-nyugat kiazmus hely-tartó tulajdonneve.

Hajózás Bizánccba. Yeats egy csónakot képzel el, lent a Mediterráneum alján, a görög szigetek körül, megfordítja Odüsszeusz útját. (Odüsszeusz számára nem volt Bizánc, ahol megállhatott volna, de ahogy átkelt „Ázsiából” „Európába”, áthimbálózott a kikonesz törzs előőrésén Trákiában.) Odüsszeusz nem ismerte a kelet-nyugatot. Derrida, a Mediterráneum Odüsszeusza számára azonban poli-tropikus ön-elképzeléseinek egyikeként létezett egy dél-észak, az Ágoston által újraalkotott híres tengeren.³ Toposz a topológiáról, akár a Városnak nevezett város, Ágoston számára Róma, Derrida számára Párizs. Utópiák.

Yeats volt az első, aki engem ebbe a toposzba helyezett. Eléggé csodáltam Yeatset ahhoz, hogy azt gondoljam, ő volt korunk legnagyobb angolul író költője. Róla írtam a disszertációm, és épp akkor fejeztem be, amikor postán megérkezett a tanszékre a *De la grammatologie*. Már akkor is tudtam, hogy a történelemtől senki nem szabadulhat. Mindent megkövetelni magunktól, ez olyan impulzus, amelyben Yeats és Derrida osztoznak velünk.

Koppenhágából jövök egy konferenciáról, ahol az Európában mindenhol feltörő ázsiai dinamikus kezdeményezésekről volt szó. „Ázsia” itt a két nagy óriást: Indiát és Kínát jelentette. Beszéltem nekik Közép-Ázsiáról, Nyugat-Ázsiáról, de pusztába kiáltott szó volt minden szavam. Három előadót hallottam, két amerikai nacionalistát, akik befeketítették a világ többi részét. Az egyik a követség képviselőinek jelenlétében aláza meg Kínát. Az előadó egyébként a Clinton-adminisztráció külügyi osztályához tartozott. A harmadik, szégyenemre egy jól ismert indiai intellektuél, egy kőkemény indiai nacionalista, aki minduntalan azt ismételte: Indiában születtem, és ott is fogok meghalni. Az én generációmnak nagyon gyanús ez a kétségek nélküli nacionalizmus. (Derridához képest halkán megjegyezném, hogy az „ontológia” nem csak az új bevándorlókra korlátozódik).⁴

Önkritikusan, az önökkel való szövetség jegyében, azt mondanám, hogy a berlini fal leomlása után, a hidegháború után, a Balkán és Kelet-Európa, vala-

mint Nyugat-Európa viszonylatában nem adekvát kelet-nyugatról beszélni, ha figyelembe vesszük azt, ami a világban történik. A világ „többi részében”, íme, az inadekváció egy újabb narratívájának munkája, íme, amint mi indiaiak és kínaiak újra és újra jogot formálunk az egész Ázsiára, és ezáltal támogatjuk a nyugati orientalizmust, India a német, Kína egy még ennél is nagyobb európai orientalizmust, ám ez utóbbit nem ismerem eléggé ahhoz, hogy felmérjem.⁵

Ha nem akarunk új orientalisták lenni, akkor Derrida szellemében rá kell kérdeznünk meggyőződéseinkre. Ezzel kezdtem. Kérdezzünk rá az olyan kijelentéseinkre, mint határtalanság, vagy kelet-nyugati átjáró, folyamatosan kérdezzünk rá ezekre, mivel soha nem elégségesek az igazság dekonstruálhatatlanságához. Ha valaki egy igaz szót akar hallani, akkor nem hiszi el azt a kijelentést, hogy túl vagyunk a háborún, még akkor sem, ha azt teszi. „Futurisztikus” maradok – „eljövendő”. Amint mondtam, nem tudom azokat a lépéseket megtenni, amelyeket Derrida megtett, de ez a dekonstrukció leckéje, ha egyáltalán tanultam valamit tőle.

Innen egyenesen az Európai Szociális Fórumra (European Social Forum) megyek. Ott is valami hasonlóval fogok találkozni. A *Le monde diplomatique* radikális hívei kezdték el a Világ Szociális Fórumot, amely az Európai Szociális Fórum modellje. A *Világ Szociális Fórum* a maga részéről a feudális erővel szövetséges, a globális Délen, amely az alárendelt nevében beszél. Nyugat-keleti szövetség, Radikális találkozások lelkes sorozata, amelyeknek nem érdekük a szisztematikus váltás, teljes mértékben megbíznak a közös finanszírozásban, nemzetközi civil társadalomnak nevezik magukat, hisznek a jócselekedetekben. Ez nem a dekonstrukció leckéje. Ez a dekonstrukció megszelídítése.

Ami pedig Bizáncot illeti, mint minden olyan hely, amely osztozik Utópiában, nem győzhető le. Az én értelmezésemben Utópia a világ szó jelentésében gyökerezik – azaz egy nem-hely, egy jó hely (ha cselesen – a görög szóban az *u-t eu*-val helyettesítjük) –, melyet szeretnénk megközelíteni, nem pedig elérni. A városnak nevezett Város mindig e cél körül forgott, hogy többé vagy kevésbé ravaszul, de elérjék. Megengedi a történelem kettős kötését mint a küzdelem helyét, a történelem szövésének láncfonalát és vetülékét, amelyet a mestereken kívül mindenki figyelmen kívül hagyott.

Összetett kérdés. Ami ezt a szövetet illeti, Trákiáról álmodok, a mitikus Orfeusz otthonáról – aki, más módon ugyan, mint Ádám, de nagyon is feleségimádó. Azokra a trákiai pásztorokra gondolok, akiket Orfeusz meglátogatott (egy megálló a Város felé), akik soha nem érték el a *polist*. Ezek a pásztorok lehetnek volna akkor, tűnődök, de csak félig a fantáziára hagyatkoz-

va, a nem leszármaztatott alárendeltek, ahogy Marx az eredeti – *ursprünglich* – kommunistákat elképzelte. Az ókori görögök számára Trákia határtalan volt. Ókeanosz négy szarvának egyike, az ismert világ határa.⁶

Bizánc nem az a hely, ahol nekünk állást kellene foglalnunk. A küzdelem helye. Septimus Severus romanizálta. Diocletianus megosztotta. Constantinus kereszténnyé tette. 800-tól folytonos harcban áll a Nyugat-Római Császársággal. Az ortodoxia visszautasította a katolicizmussal való egyesülést, kelet nem egyesült nyugattal, és Bizánc ottomán lett. A féltelmes vallási küzdelem hagyománya tovább folytatódott, többnyire a maguk területén. Genocídiumok, pogromok jönnek, ahogy a birodalom állammá alakul. 1916-ban, Sykes és Picot titkos megállapodással Bizánc testére rávésték, hogy „Közel-Kelet”, mégpedig úgy, hogy a „Szent föld” egy erőszakos és erőszakot tevő Utópia legyen. Ma, hogy Bizánc becsoszog Európába, az oszmán kelet-nyugati szellem egy határozati javaslattal elismeri a konfliktust, amint kijelenti:

2009 őszén, a Szerbia és Bosznia közötti kapcsolatok – amelyek az 1990-es barbár polgárháborút követően soha nem voltak könnyűek – egyenesen gyűlöletté fajultak. A nyugati közvetítő próbálkozások nem jártak sikerrel. Ahmet Davutoglu, Törökország külügyminisztere, felajánlotta, hogy közbelép. Nagyon összetett szerep volt ez Törökországnak, nem csak azért, mert Bosznia, akár Törökország döntő mértékben muszlim ország, Szerbia pedig ortodox keresztény nemzet, amellyel Törökország régóta hadilábon áll. Hanem azért is, mert Davutoglu egy olyan elv szerint változta fel Törökország nagyra törő külföldi politikáját, amelyet ő maga így fogalmazott meg: „zéró probléma a szomszédokkal”. Csakhogy sem Szerbia, sem Bosznia nem határos Törökországgal. Davutoglu expansionizán határozta meg a szomszédságot, mint a korábbi ottomán uralom hatalmas területét.⁷

Bizáncot nem fogja legyőzni a kelet-nyugat kiazmus ismételt lokalizálása. Ahogy Orpheusza gondolja Rilke szonettjében: „Csak ott, hol a kezdet és a vég [*Doppelbereich*] / egybeesik lesz a dal [*Stimmen*] / örök-fiatal!”⁸ Nem hagyhatom szó nélkül, hogy az angol „determine” szó, (amely olyannyira absztraktnak tűnik) német megfelelőjében – *die Bestimmung* (amely tulajdonképpen angolul a „tuning” jelentésének felel meg) – benne van a *Stimme* (hang) akárcsak a *die Stimmen* („a hangok”) Rilke idézett soraiban. Trákia mise-en-abyme-re pre-desztinálja Bizáncot – kettős benne-állás mindörökre, tükröződés mintegy a tükörteremben, a költészet válasza egy küzdelem lineáris jelentésére a történelemben.

Kettős, mint a kettős kötésben. Bizánc úgy mutatja fel a kettős kötést a történelemben, mint egy küz-

delem helyét, mint az idő szövegének vonalfonalát és vetülékét, amint a vetelő felemelkedik és leesik.

III. Bizánc általános értelemben

A modern Bizánc a demokrácia kettős kötésével szembesít: az ipszeitás és az alteritás kettős kötésével, a szavazó egótól való tudattalan elszakadással. Az alárendelt tanárok tréningjéről kérdeztek.⁹ Ez is egy be nem vallott kettős kötés, egy kettős kötés, amellyel a globalizálhatóság szembesít. Ez nem más, mint a vanguardizmus pótlékának problémája, a politikában és a gazdaságban bekövetkező nagy változások idején a vanguardizmus utáni kétségek nélküli igény elégtelensége. Ahogy a minden oldalon növekvő ellentétekkel az idő egyre jobban sürget, nem lehet teljes mértékben non-vanguardistának lenni. Gramsci, amikor a börtönben ült, megértette, hogy ha nem egészítjük ki a vanguardizmust az értelmiségiek instrumentalizálásával, hogy létrehozuk az alárendelt proletár értelmiséget, semmi nem fog megmaradni, mivel az emberek pusztán a vanguardista forradalom eredményeként nem fognak episztemológiailag megváltozni.

Ezekkel a példákkal, hogy szűk értelemben vett „Bizánc” és általános értelemben vett „Bizánc”, illetve Utópia, mint a kettős kötés metonímiája, Derrida szótárát használom. Itt a legyőzés a kérdéses túlélés megnevezése – egy fogalom-metafora, amely az immáron ötven év óta választott rezidenciámhoz, túlélés-helyemhez – az Amerikai Egyesült Államokhoz vezet.

Az Amerikai Egyesült Államok egy fiatal hely. Itt még megvannak a civil társadalom lehetőségének omnipotens jelei, az absztrakt struktúrák jelei, úgy, hogy ott dolgozni, alapjában véve, teljesen mást jelent. Amikor a világ sokkal régebbi struktúráiba megyünk, különösen Ázsia most felívelő két óriási területére, azt találjuk, hogy az évezredes episztemikus nélkülözés nagyon sok esetben alapjában pusztította el az emberi intelligenciát. Ilyen helyzetben semmire sem lehet menni azzal a meggyőződéssel, hogy jót cselekszünk, mivel te magad vagy része annak, amit dekonstruálni kell. És éppen ezért saját hibádból kell megtanulnod, mit is jelent, hogy képes vagy elgondolni: az alárendelték között tanárokat tréningező munkában van valami mindörökké eljövendő és nem állítandó.

Arra ösztönzöm a hallgatóimat, hogy úgy olvassák Gramscit, mint egy nyitott formát, mivel a börtönben írt füzetek feljegyzések és nem könyvek. 29 füzetet írt. Nem lehet, nem is szabad befejezett könyvként olvasni őket. Az önök felelőssége az, hogy tranzakciót hajtsanak végre ezekkel a szövegekkel, amiként bármely más dokumentumtervezet esetében. Mindaz, amit Gramsci elemez újra-felnyitás, és még nem vég-

leg meghatározott. Ernesto Laclau és Chantal Mouffe a maguk kis Gramsci-válogatásukban – *Hegemony and Socialist Strategy* – tudták, hogy az olyan kifejezések, mint civil társadalom, passzív ellenállás vagy hegemónia éppen olyanok, mint a *pharmakon*, egyszerre jelentik azt, hogy gyógyszer és mérge, attól függően, hogy miként használjuk őket, és csak akkor használhatók az alárendelték és a proletárok által gyógyszerként, ha következetes kritikának, folyamatos kritikának tesszük ki azokat.¹⁰ Gramscinek ugyanúgy megvoltak a történelmi problémái, ahogy nekem is, önöknek is, Yeatsnek is, Derridának is. Gramscinek az volt a problémája, hogy hitt a „proletariátus diktatúrájában”. Legalábbis megnyitotta ezt a kérdést, amikor azt sugallta, hogy a proletariátusnak nem szabadna ugyan diktátornak lennie, de a diktatúra úton van a demokratikus szocializmus felé... És Rosa Luxemburg valóra nem vált reményei: „Az orosz forradalom soron következő célja az abszolutizmus és a modern polgári[bürgerlich]-parlamentáris konstitucionális állam megszüntetése [beseitigung].”¹¹ Ez a felfogás vezette Gramscit oda, hogy elgondolkozzon azokon a struktúrákon, amelyeket az európai forradalmi tradícióból örökölt. Ő is a dogmatikus marxizmus ellen volt, de nagyobb empátiával viseltetett iránta, mint Derrida. Amikor Gramsci azt írja az új értelmiségiről adott leírásában, hogy Marxot nem csak úgy kell megértenünk, mint aki egy morális és társadalmi tervet ad nekünk, nem csak úgy, mint aki a kapitalizmus matematikai megértését adja, hanem – Gramsci szavaival élve – a humanista történelem olvasatával kell kiegészítenünk őt, vagy amikor azt állítja, hogy Marx munkáját episztemológiáivá kell tenni, azt mondja el, miként kell Marxot használnunk. Bizonyos értelemben a Gramsci és Derrida közötti kapcsolat sokkal mélyebb, mint ahogy ezt felfogják. Ahogy már hangsúlyoztam, Gramsci munkájának szüksége van arra, hogy kiegészítsék Kant összetört szubjektumával. „A Valóság dala más lehelet. / Száll céltalan... Csak ott, hol a kezdet és a vég / egybeesik lesz a dal / örök-fiatal!”¹²

Derrida nem a strukturalizmus jelenségén keresztül kapcsolódik az európai kultúrához, Kelet-Európából Nyugat-Európa felé haladva. Európával való kapcsolata sokkal inkább a szubjektum formálódásának hagyományán keresztül, Descartes, Kant, Hegel hagyományán keresztül történik. Nem poszt-strukturalista. Derrida egyetlenegyszer, 1976-ban tanította Gramscit. Tudtommal soha többé nem tért vissza rá. Az az érzésem, hogy Gramsci Marxhoz való viszonya alapján belátta, hogy csak Marx industriális kapitalizmus elméletén és forradalomelméletén keresztül nyerhetné el a Gramsci-tanítás jogát. De nem ezt az utat választotta.

Vegyük most Gramsci börtönnaplójának utolsó, 12. külön lapját, az értelmiségről írott hosszú rész

után. Az angol fordítók fogták magukat, és minden magyarázat nélkül a 10. oldalra tették ezt a részt, egy érv kellős közepébe, amelynek semmi köze sincs a körülötte lévő szöveghez. Másodsorban, a „Nevelés” részbe tették, ami nem Gramsci által adott cím. Ebben az értelmiségről szóló részben, Gramsci alapjában véve azt mondja, hogy nem elég az új értelmiség számára, hogy megtanulja és megtanítsa a matematikai leckét.

Mi a matematikai lecke? Marx leckéje a munkásokhoz, mely szerint a munka absztrakt számtani közepárányosa nem szerencsétlenség, hanem fegyver. Ha a munkás megérti, hogy a tőkével szocialista társadalmat építhet, akkor a tőke igazságossága, a szükséglet és a tett közötti emberi különbségből való kiemelkedése, szintén nyilvánvalóvá válik: mint a tőke társadalmi haszna. Gramsci azt sugallja, hogy egy érdek nélküli neveléssel, amely nem csak ez az egy lecke, meg kell változtatnunk az alárendelt szubjektum vágját, mert ha kezünkben vannak a termelés eszközei, akkor jó társadalmat hozhatunk létre. De nem, mégsem, mivel az a személy, aki jó társadalmat hoz létre, maga is haszonélvezője az érdek nélküli nevelésnek. Tehát az

új értelmiséginek több fronton, és nem csak a matematika frontján kell meggyőzőnek lennie.

Mutatis mutandis, Derrida, aki a pedagógiai szubjektumot és az új Internacionálét hangsúlyozza, és kritizálja a marxista dogmatizmust, Antonio Gramsci rokona.¹³

IV. Fabula és kérdés

Láttam a legyőzött, de víg, történelmileg ellentmondást nem tűrő Bizáncot, 2011 májusában Koszovóban, ám inkább egy fabulával fejezném be. A civilizáció pótolja a pásztordalt, de a költő hangja – tanító szöveg marad. És aztán összeütközés összeütközés után, véget nem érő erőszak. Egy maroknyi megátal kodott filozófus kitart a szintén véget nem érő poétikai tanítás mellett. Bizánc története – tulajdonnév nélkül. Illesszék bele a saját történetüket.

Egy kérdés marad: mit *mondott* Derrida a kopula hiányáról a magyarban. Talán megpróbáltam volna másként gondolkodni, ha tudtam volna, ha tudhattam volna... ■■■

Orbán Jolán fordítása

JEGYZETEK

2008. szeptember 17-én érkezett G. Ch. Spivak Magyarországra a Pécs 2010 – Európa Kulturális Fővárosa projekt keretében szervezett *Kelet-nyugati átjáró* rendezvény *In memoriam Jacques Derrida* nyitóprogramjának meghívott előadójaként. Amerikából Koppenhágába repült, majd innen Budapestre szeretett volna utazni, amikor a röptéren kiderült, hogy elveszítette az útlevelét, azaz Európán belül, útban a „határtalan város”, Európa kulturális fővárosa felé, fennakadt a kelet-nyugati határon.
- William Butler Yeats, „Sailing to Byzantium”, in *Collected Poems*. London, Macmillan, 1961, 217–218: „O sages standing in God’s holy fire / As in the gold mosaic of a wall, / Come from the holy fire, perne in a gyre, / And be the singing-masters of my soul. / Consume my heart away; sick with desire / And fastened to a dying animal / It knows not what it is; and gather me / Into the artifice of eternity.” Jékely Zoltán fordításában: „Kik Isten szent tüzében állotok, / Bölcsék, a fal arany mozaikán, / A szent tűzből peregye szálljatok, / Lelkem ének mestert ugyan kíván! / Szívjátok fel szívem; vágyban sajog, / S halandó testhez kötve mostohán, / Nem ért ahhoz; vigyétek hát ti be / A halhatatlanság remekibe!”
- A történetet még evidensebb Jacques Derrida *Schibboleth pour Paul Celan* (Paris, Gallilée, 1986) című szövegében.
- Jacques Derrida, *Marx kísértetei*, Pécs, Jelenkor, 1995. 92.
- Derrida a *Grammatológiában* Kinával kapcsolatban már tizenegy évvel ezelőtt kommentálta az európai „orientalizmust”, hogy az orientalizmus megjelent volna.

- (Jacques Derrida, *Grammatológia*, Budapest–Szombathely, Magyar Műhely–Életünk, 1991. 55–63. ford. Molnár Miklós). A Kennedy Központban (Washington) 2011. március 12-én Gandhiról és Tagoreról tartott beszélgetésben kommentáltam az orientalizmus hasznát a nacionalizmus számára. (Megjelenés előtt egy rövidített formában a Központ kiadásában).
- William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Boston: Little, Brown, 1865, 1176.
- James Traub, „Turkey’s Rules”, *New York Times* (Jan. 20, 2011), www.nytreprints.com.
- R. M. Rilke, „Szonettek Orpheuszhoz”, *Rilke versei*, Budapest, Lyra Mundi, 1983. 1/9. Képes Géza fordítása). Az eredeti német szövegrész: „Erst in dem Doppelbereich / werden die Stimmen / ewig und mild.” (R. M. Rilke, „Die Sonette an Orpheus”, *Sämtliche Werke*, I. Teil, no. IX., Frankfurt am Main, Insel Verlag, 1989. 736.). Spivak C. F. MacIntyre angol fordításának általa módosított változatát idézi: „Only in the Doublekingdom [Doppelbereich] / Do the voices become / Eternal and mild.” (Rainer Maria Rilke, *Sonnets to Orpheus*, tr. C. F. MacIntyre, Berkeley, Univ. Of California Press, 1964, Part I, no. 9, 19; Spivak által módosított fordítás).
- Spivak nevéhez kapcsolódik a „The Pares Chandra and Sivani Chakravorty Memorial Literacy Project”, mely a világ legszegényebb gyerekeinek taníttatását tűzte ki célul Indiában. Ennek keretében Spivak rendszeresen tart előadásokat a tanárok számára. – *A ford.*

- Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards A Radical Democratic Politics*, New York, Verso, 2001.
- Rosa Luxemburg, *The Mass Strike*, tr. Patrick Lavin, London, Bookmark, 2005, 70; Spivak által módosított angol fordítás: „The Russian Revolution has as its next task getting rid of [beseitigung] of absolutism and the creation of a modern civil [bürgerlich]-parliamentary constitutional state.”
- R. M. Rilke, „Szonettek Orpheuszhoz”, *Rilke versei*, Budapest, Lyra Mundi, 1983. 1/3. (Kálnoky László fordítása). Az eredeti német szöveg: „In Wahrheit singen, ist ein anderer Hauch. / Ein Hauch um nichts. . . . Erst in dem Doppelbereich / werden die Stimmen / ewig und mild.” (R. M. Rilke, „Die Sonette an Orpheus”, *Sämtliche Werke*, I. Teil, no. III és IX. Záró sorai. Frankfurt am Main, Insel Verlag, 1989. 732., 736.). A Spivak által idézett és módosított angol fordításban: „To sing in truth, is another breath. / A breath around nothing. . . . Only in the Doublekingdom / Do the voices become / eternal and mild.” Az új sorok szövegelye: Rilke, *Sonnets to Orpheus*, Part I, no. 3, 7.
- Ezt a két témát legjobb képességeim szerint vizsgáltam Derridánál a következő írásaimban: „Schmitt and Post-Structuralism: A Response”, *Cardozo Law Review*, 21. 5–6 (May 2000), 1723–1737; valamint „A Note on the New International”, *parallax* 20 (July–September 2001), 12–16.